

Ognjen Čaldarović

Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet
Zagreb, Đure Salaja 3

Neki pokazatelji prostorne socijalne diferencijacije i socijalne segregacije stanovništva Zagreba 1971

I. Uvod

Jedan od najvažnijih pokazatelja kolika je homogenost naseljenog teritorija nekog grada jest stupanj socijalne prostorne diferenciranosti i prostorne segregiranosti stanovništva što obitava na tom prostoru. Stanovnici u gradovima širom svijeta s obzirom na svoje socio-profesionalne odlike (stupanj školske spremne, stupanj kvalificiranosti, zaposlenosti, ali i s obzirom na različitu starost, spol, mjesto rada, i sl.) različitim intenzitetom naseljavaju pojedine predjele gradskog teritorija.

Ovisno o historijskom procesu u životu nekog grada (na primjer, ovisno o dominantnom obliku proizvodnih aktivnosti u određenom vremenu, o tipu i vrsti stanovništva, o intenzitetu naseljavanja, a u nekim dijelovima svijeta i o etničkim grupama, o stupnju međusobne povezanosti, veličini obitelji, i sl.), razvija se i specifična prostorna struktura njegove naseljenosti. Uobičajeno je da u pojedinim dijelovima grada nalazimo stanovnike koji pokazuju viši stupanj međusobne sličnosti (u bilo kojem pogledu — na primjer, materijalnom statusu, uvjetima stanovanja, veličini domaćinstva, itd.), a u nekim drugim dijelovima, stanovnike koji se od prvih razlikuju drugačijim materijalnim statusom, uvjetima stanovanja i sl.

O većem ili manjem stupnju prostorne segregacije i diferencijacije stanovništva jednog grada može se s više ili manje sigurnosti govoriti ukoliko se postojeće odnose struktura stanovništva može preciznije ili manje precizno lokalizirati u prostoru.

Drugim riječima, u razmatranju prostorne distribucije stanovništva nekog grada, stupanj diferenciranosti i segregiranosti stanovništva veći je ili manji prema tome koliko su pojedine strukture stanovništva, bez obzira na princip podjeljenosti (starost, stručna sprema, školska sprema, dohodak, uvjete stanovanja, i sl.) međusobno izmiješane. Stupanj segregiranosti i diferenciranosti viši je ukoliko se u prostornoj strukturi gradskog teritorija primjećuje određena neslučajna homogenizacija strukture stanovništva.

Dakle, ukoliko je neka posebna struktura stanovništva, ili skupina struktura, karakteristično prisutna samo u određenim predjelima grada, a takvu je nalazimo uspoređujući nekoliko kriterija (na primjer, stupanj kvalificiranosti stanovnika i uvjete stanovanja — veličina stambenog prostora, vrijednost ekoloških uvjeta, posjedovanje egzistencijalnih sadržaja, vode, kanalizacije, broja članova domaćinstva po metru stambene površine, starosti stambenog objekta, itd.) s većim stupnjem sigurnosti možemo reći da određeni dio grada karakterizira gotovo isključivo, ili pretežno, jedna struktura stanovništva (ili struktura).

Što je stupanj heterogenosti u prisustvu pojedinih struktura stanovništva u prostoru grada viši (dakle, što je ujednačenija »pomiješanost« struktura stanovništva) situaciju ćemo smatrati to povoljnijom, a što je pojedini predio grada karakteriziran samo određenom strukturom stanovništva smatrat ćemo je lošijom (homogenost strukture, što se odnosi na drugi slučaj u ovom razmatranju, negativnog je karaktera, jer homogenitet označava zapravo agregiranost, jednoznačnost strukture).

Na sliku diferenciranosti stanovništva u prostoru grada utječu svakako mnogi činioci, od kojih smo neke već spomenuli. Ukoliko se osvrnemo samo na jedan od njih nešto detaljnije, pokušat ćemo pokazati da ni oni »najprirodniji« nisu bez svoje socijalne pozadine.

Ako u tom kontekstu razmatramo, na primjer, promjene struktura stanovništva u centrima gradova — a centri američkih gradova pa to su najbolja ilustracija — ustanovit ćemo da je do određenog vremena u razvoju nekog grada, »boljestojeće« stanovništvo stanovalo bliže centru, a »lošije stojeće« bliže mjestima rada (najčeće tvornicama), često udaljenim od centra. Razvojem prometnih sredstava i izgradnjom propulzivnijih prometnica, okolica grada postaje »bliža«. Ubrzo je osvajaju stanovnici koji su donedavno naseljavali centar. Povećanjem broja stanovnika, sve većim prometom, gomilanjem administrativnih tijela, centar postaje ekološki manje privlačan za stalno prebivanje, pa oni stanovnici koji to mogu (najvjerojatnije oni boljestojeći) odlaze u mnogo privlačnija suburbana naselja. Istodobno centre postupno osvajaju oni lošijestojeći. Ovi posljedni u potrazi za *smještajem* osvajaju prijašnje stanove boljestojećih, i u sukobu su, kako s njima tako i s agresivnim poslovnim strukturama, koje također osvajaju centre stvarajući od njih poslovne zone (CBD — central business district, vrlo tipičan za američke gradove). Prostorna pokretljivost stanovništva nekog grada ovisna je o socijalnom položaju tog stanovništva, pa utoliko i reakcije na narušavanje relativno povoljnih ekoloških uvjeta stanovanja mogu, ovisno o socijalnoj poziciji pojedinca, biti vrlo različite.

Prostorna distribuiranost struktura stanovništva u Zagrebu također je historijski uvjetovana, a doskora, prije pojave masovne planske stambene izgradnje, gotovo je u potpunosti određivala obrazac distribucije. Moguća podjela na elitni sjever, »agramerski« centar, te proletariziranu periferiju, ne potvrđuje se samo promatranjem odlika stanovnika koji obitavaju u različitim dijelovima gradskog teritorija nego uspoređivanjem, na primjer i tipa stambene izgradnje. Moguća tipologija takozvane individualne stambene izgradnje u Zagrebu vjerojatno bi pokazala da su neke »sjeverne strukture« neponovljive u drugim dijelovima grada, kao što su i neke druge, na primjer istočne ili zapadne vrlo sporadične u sjevernim stambenim dijelovima.

Intenzivna stambena izgradnja u posljednjih desetak godina prilično je izmijenila tip socijalne strukturiranosti stanovništva u Zagrebu (nova masovna kolektivna stambena izgradnja dovela je i sve više dovodi novo stanovništvo, na primjer viših stupnjeva školske spreme), no aspekti koje uvjetno nazivamo uvjetima stanovanja još su i više kontrastirani. (Iako nova masovna stambena izgradnja ima odlike »visokog komfora«, ipak tip izgradnje, realna prosječna veličina stambenog prostora, prostorna odvojenost od centra, oblikovanje objekata, silosni karakter stanovanja i sl., vrlo oštro diferencira tzv. kolektivni od individualnog načina stanovanja.)

Prilikom sudjelovanja u radu na Srednjoročnom prostornom planu grada Zagreba za idućih pet godina u Urbanističkom zavodu grada susreli smo se s podacima iz popisa stanovništva 1971, kojima ćemo pokušati ilustrirati stupanj prostorne segregacije stanovništva.

Prostornu distribuiranost stanovništva ukratko ćemo prikazati s obzirom na stupanj školske spreme i stupanj stručne spreme (kvalifikaciju) zaposlenog stanovništva. Iako to naravno nisu i jedini a niti najbolji indikatori s pomoću kojih je moguće razmatrati prostornu distribuciju strukture stanovništva, u nedostatku sveobuhvatno evidentiranih i komparativno iskazanih nekih drugih pokazatelja (npr. visine prihoda) poslužiti ćemo se spomenutima.

II. Prostorna distribucija stanovništva prema stupnju školske spreme u Zagrebu godine 1971.

Statistički, ova kategorija obuhvaća ono stanovništvo koje je u času popisa stanovništva (1971) bilo staro 10 godina i više. Prema rezultatima popisa u Zagrebu od ukupnog broja stanovnika starih 10 godina i više nepismenih je bilo 2,42%, bez školske spreme 8,24%, sa završena 4 razreda osnovne škole 22,20% s potpunom osnovnom školom 17,38%, sa završenim KV i VKV školama 22,89%, sa završenim srednjim školama 17,00%, te s višom i visokom školskom spremom 9,85%.

Kao što se vidi, odnosi na nivou grada između stanovnika s višim i nižim stupnjevima školske naobrazbe još su uvijek dosta nepovoljni. Nešto preko 10% nepismenih i onih bez ikakve školske spreme prilično je veliki broj, a ni pretežno osnovno školsko obrazovanje što ga je imala većina stanovništva (zbrojimo li kategorije »završena 4 razreda osnovne škole« i »završena osnovna škola« dobivamo nešto preko 30%) ne može zadovoljiti. Sigurno je da su se odnosi zadnjih pet godina dosta izmijenili baš u tim kategorijama, pa je sigurno većina stanovnika koja je imala završenu osnovnu školu sada vjerojatno pri završetku srednje, kao što kategorija »bez školske spreme« sada vjerojatno pohađa osnovne škole (ukoliko u te kategorije ulazi većinom mlađe stanovništvo).

Apsolutno najjača grupacija stanovništva u odnosu na stupanj školske spreme jest grupacija koja je 1971. iskazana u kategoriji »završene KV i VKV škole« (22,89% od svih stanovnika od 10 godina i starijih, odnosno, oko 110.000 stanovnika).

Istovremeno, relativno mala zastupljenost stanovnika s višom i visokom školskom spremom vjerojatno se ubrzano povećava te je dosta veća no što je bila 1971, kada je iznosila samo 9,85%.

Kakva je struktura pojedinih kategorija u manjim dijelovima gradskog teritorija, u općinama?

Prilikom analize pokazalo se da se najlakše uočavaju razlike ukoliko promatramo i uspoređujemo dihotomne kategorije, a to u ovom slučaju čine stanovnici bez ikakve školske spreme (+ nepismeni), s jedne strane, a stanovnici s višom i visokom školskom spremom s druge strane.

Najveći broj nepismenih stanovnika živio je godine 1971. na području općine Novi Zagreb (3,86% od svih stanovnika starih 10 godina i više s područja te općine), kao i u općini Dubrava (3,79%). Od ukupnog broja nepismenih stanovnika u gradu u općini Novi Zagreb živjelo je čak 17,31%, a u općini Dubrava 14,67% stanovnika. Najmanji broj nepismenih stanovnika živio je na području općine Medveščak (1,11%) i Centar (1,29%), a to od ukupnog broja nepismenih stanovnika u gradu 1971. u općini Medveščak čini samo 4,49%, a u općini Centar 5,84%.

Usporedimo li ukupni broj stanovnika starih 10 godina i više koji su godine 1971. živjeli u općinama Dubrava i Medveščak, primijetit ćemo da je na području općine Medveščak živio neznatno veći broj stanovnika (46.849 ili 9,77% od ukupnog broja stanovnika u gradu starog 10 godina i više, od broja stanovnika u općini Dubrava iste kategorije (44.832 ili 9,35%). Zbog toga je dihotomija prisutnosti nepismenog stanovništva u dvije promatrane općine vrlo značajna (podjednaka apsolutni broj stanovnika u oba predjela grada, a totalno različite strukture s obzirom na stupanj školske spreme).

Isti fenomen opazit ćemo promatrajući grupu stanovnika bez školske spreme. Relativno najveći broj iz te skupine živio je godine 1971. na području općine Dubrava (12,15%), no ne mnogo manje naseljavalo je područja općina Novi Zagreb (11,77%), Susedgrad (11,55%) i Peščenica (10,05%). Najmanji broj stanovnika te skupine živio je na području općina Medveščak (4,06%) i Centar (4,87%). Dakle, dihotomija i obrazac što smo ga utvrdili promatranjem kategorije nepismenog stanovništva ponavlja se i pri uspoređivanju stanovništva bez školske spreme.

Osvrnemo li se na kategoriju stanovništva koja je godine 1971. imala završene više i visoke škole vidimo potpuno drugačiju sliku. Najveći broj stanovnika te kategorije živio je na području općine Medveščak (19,33%) i Centar (16,64%), a najmanji u općini Susedgrad (2,64%), i Dubrava (3,26%). Usporedimo li ponovo broj stanovnika koji je godine 1971. živio na području općine Medveščak i Dubrava (ustanovili smo da je približno isti — razlika je manja od 2.000 stanovnika), dihotomija između tih dviju općina, a u odnosu na prisustvo stanovnika viših stupnjeva školske spreme, veća je čak od one koju smo utvrdili u kategoriji nepismenih ili stanovnika bez školske spreme.

Kompariramo li sve kategorije stanovnika prema stupnju školske spreme, a u odnosu na prostornu distribuciju u gradskim općinama, dolazimo do slijedećih zaključaka:

- 1 Stanovništvo s nižim stupnjevima školske spreme obitavalo je godine 1971. pretežno u gradskim općinama Novi Zagreb, Dubrava, Peščenica i Susedgrad.
- 2 Stanovništvo s višim i visokim stupnjem školske spreme, uključivo i one sa srednjom, stanovalo je pretežno na području općine Medveščak i Centar.

Govoreći više »prostornim jezikom« možemo reći da je stanovništvo s visokom i višom školskom spremom pretežno obitavalo u centru grada (Donji grad), u bližem sjevernim djelovima, te nešto više od gradskog prosjeka, u novim gradskim naseljima. U svim drugim dijelovima grada (osobito istočnom, zapadnom, te južnim dijelovima ruralnog karaktera, ali i daljnim sjevernim predjelima ruralnog karaktera (Gračani, Šestine) i općenito u cijelom priobalju Medvednice izuzev predjela bliže centru — Tuškanac, Pantovčak) stanovnika s višom i visokom školskom spremom gotovo nema.

Ovakvi podaci očigledno ukazuju da su procesi socijalne diferencijacije i segregacije, s obzirom na stupanj školske spreme, stanovnika Zagreba godine 1971. prilično intenzivni. Socijalna diferenciranost posebnog je tipa i prvenstveno se očituje u fenomenu nejednolikog prisustva stanovništva s višim stupnjevima školske naobrazbe u gradskom području. Tamo gdje stanovnici s višom i visokom školskom spremom relativno pretežu, i sve druge strukture stanovništva međusobno su relativno usklađene (na primjer područje Donjeg grada gdje je prisustvo stanovništva viših stupnjeva naobrazbe najizraženije, prisustvo drugih struktura nije osobito različito od drugih dijelova grada). To znači da se socijalna segregiranost stanovništva s obzirom na stupanj školske spreme očituje jedino u činjenici neprisustva stanovnika viših stupnjeva naobrazbe u svim drugim dijelovima grada izuzev Centra i dijelom novih naselja, te prvih priobalja Medvednice.

III. Prostorna distribucija zaposlenog stanovništva prema stupnju stručnog obrazovanja u Zagrebu 1971. (stupanj kvalifikacije)

U odnosu na stupanj stručnog obrazovanja (kvalifikacije) godine 1971. zaposleni stanovnici Zagreba ovako su se dijelili: s visokom stručnom 11,99%, s višom stručnom spremom 4,57%, sa srednjom 18,78%; s nižom 8,97%, VKV radnika 5,36%, KV radnika 25,31%, PKV radnika 8,70% te NKV radnika 17,08%.

Ukoliko spojimo neke kategorije možemo reći da je cca 35% stanovnika grad godine 1971. bilo s visokom, višom ili srednjom stručnom spremom, a cca 55% bilo je radnika svih stupnjeva kvalificiranosti (VKV, KV, PKV i NKV.) Ostatak od 10% čine stanovnici s nižom ili nepoznatom stručnom spremom.

Najmanji broj stanovnika s visokom i višom stručnom spremom živio je na području općine Dubrava (5,35%), a najveći na području općine Medveščak i Centar (31,05% i 26,82%). Situacija je dakle vrlo slična onoj koju smo našli promatranjem struktura stanovništva u odnosu na stupanj školske spreme u gradskom prostoru.

Razlike u prisustvu stanovništva pojedinih kategorija u prostoru grada nešto se smanjuju ukoliko promatramo strukturu stanovnika sa svršenom srednjom stručnom spremom. Nazrijevaju se procesi izjednačavanja među općinama u gradu.

Relativno najmanji broj stanovnika sa srednjom stručnom spremom živio je godine 1971. na području općine Susedgrad (10,92%) i Dubrava (11,71%),

a najveći u općinama Medveščak i Centar (24,02% i 23,26%). Dihotomija je ipak dosta značajna, iako daleko manja od one koju smo utvrdili promatranjem stanovnika s visokom stručnom spremom. U svim je drugim općinama grada stanovništvo sa srednjom stručnom spremom bilo prisutno godine 1971. sa cca 18%.

»Spuštajući« se sa stupnjem stručne spreme primjećujemo da je ujednačenost struktura s nižom stručnom spremom u gradskim općinama sve veća. Jedini izuzetak nalazimo u općini Centar u kojoj se nalazilo, od svih drugih gradskih općina, najviše (relativno) stanovnika s nižom stručnom spremom (18,81%). U općini Medveščak iste godine (1971) bilo je 10,45% iste kategorije stanovništva.

Promatrajući kategoriju radništva i njene stupnjeve stručne kvalificiranosti (visokokvalificirani radnici - VKV; kvalificirani radnici - KV; polukvalificirani - PKV; i nekvalificirani radnici - NKV), te se i opet »spuštajući« po stupnjevima stručne kvalificiranosti radnika (dakle, krećući se od VKV pa do NKV) opaženo da u nekim dijelovima grada prisusvo nekih kategorija raste, dok u drugim istodobno opada. Na primjer, u Dubravi je godine 1971. bilo VKV radnika 4,84%, a NKV radnika 27,30%. Slični odnosi bili su i u Susedgradu: VKV radnika bilo je 5,27%, a NKV radnika 27,27%. Pod pojmom »relativnog opadanja« smatramo u ovom slučaju neproporcionalno mali rast ili stagniranje odnosa između promatranih kategorija kvalificiranosti. Takvu situaciju nalazimo na području općine Medveščak gdje je kategorija VKV radnika bila gotovo identična kao i u Dubravi (Medveščak 4,73%, Dubrava 4,84%), ali je kategorija NKV radnika u Medveščaku mnogo manje prisutna nego u Dubravi (Medveščak 8,08%, Dubrava 27,30%).

Najlošija je, općenito gledajući na veće prisustvo radnika s nižom ili nikakvom kvalificiranosti, situacija na području općine Dubrava gdje je godine 1971. od svih zaposlenih stanovnika koji se bili iskazani kao nekvalificirani, živjelo čak 15,81% (na Medveščaku samo 4,21%). Očito je da su stanovnici prema stupnju stručne kvalificiranosti različito distribuirani u gradskom prostoru.

Prostorna distribuiranost stanovništva s obzirom na stupanj stručne spreme u gradu nameće slične zaključke kao i distribuiranost po školskoj spremi

1. Stanovništvo s višom i visokim stupnjem stručne spreme obitava gotovo isključivo u određenim predjelima grada — Donji grad, sjeverniji dijelovi Centra, donekle područje Trnja i djelomično u novim naseljima.
2. Sve druge strukture stanovništva do izvjesne mjere podjednako staju u prostoru grada, tako da se segregiranost vidi u izostajanju disperzije stanovnika s višim i visokim stupnjevima stručne spreme.
3. Izrazitu nazočnost stanovnika s vrlo niskim stupnjevima stručne spreme nalazimo u istočnim (Dubrava) i zapadnim (Susedgrad) predjelima grada te u svim perifernim dijelovima.

Sve dosada spomenuto govori u prilog tezi da je socijalna diferencijacija i socijalna segregacija u prostoru grada dosta izražena te da se pokazuje *prvenstveno* u fenomenu neprisustva stanovnika viših stupnjeva stručne spreme u svim dijelovima izuzev spomenutih. No, predjeli grada u kojima

stanjuje stanovništvo tih karakteristika (s višom i visokom stručnom spremom) istovremeno su i najujednačenija područja s obzirom na socijalnu heterogenost povoljnog tipa, te se dakle, s obzirom na manju ili veću prisutnost te kategorije stanovništva u prostoru grada, može govoriti o više ili manje izraženoj segregiranosti i diferenciranosti.

Opadanjem udjela stanovnika s višom i visokom stručnom spremom u područjima grada dolazi do paralelnog povećavanja udjela s nižom ili bez ikakve stručne spreme. To znači da je u predjelu grada u kojima ima najmanje stanovnika s višom i visokom stručnom spremom, istovremeno najviše (relativno) stanovnika bez stručne spreme.

Postoji li i kakva je povezanost između pojedinih struktura stanovništva s obzirom na stupnjeve stručne spreme i njihovih uvjeta stanovanja? U tu svrhu poslužiti ćemo se podacima za znatno prostorne jedinice od općina. Svaka od promatranih jedinica — zona ima cca 5.000 stanovnika.

Promatramo li u tom sitnijem mjerilu situaciju unutar općine Medveščak, primjetit ćemo da su sve zone prema rezultatima popisa stanovništva iz godine 1971. pretežno naseljene stanovništvom sa 50% ili više zaposlenih koji imaju srednju, višu ili visoku stručnu spremu. To vrijedi za sve zone te općine izuzev za jednu, u kojoj stanuje preko 60% zaposlenog stanovništva sa VKV, KV, PKV ili NKV stupnjem kvalifikacije (krajnji sjever općinskog područja — Gračani). Usporedimo li neke relativne pokazatelje standarda stanovanja između samo te jedne zone i svih ostalih, primjećujemo da se razlike ne pokazuju samo u različitom stupnju kvalificiranosti nego i u standardu stanovanja, što već utvrđenim procesima socijalne diferencijacije i segregacije daje ozbiljniji ton, jer pokazuje njihovu »realniju« utemeljenost — razlike u uvjetima stanovanja svakako su još teži pokazatelji segregiranosti od na primjer segregiranosti koja je rezultat diferenciranosti prema školskoj spremi ili stupnju kvalifikacije.

U svim zonama u kojima smo utvrdili da živi preko 50% stanovništva sa VSS, VŠS i SSS, prosječna je površina stanova između 55 — 76 m², a u zoni u kojoj smo utvrdili da živi preko 60% radničkog stanovništva sa VKV, KV, PKV i NKV kvalifikacijama, prosječna površina stanova iznosi samo 48 m².

Razlike su vidljive i u slijedećim pokazateljima. Od svih promatranih područja u općini Medveščak, u zoni u kojoj je godine 1971. živjelo preko 60% zaposlenog stanovništva sa VKV, KV, PKV i NKV stupnjem kvalifikacije, najveći je bio prosječni broj osoba po stanu, najveći prosječni broj stanovnika na 1 sobu te namjanja prosječna stambena površina po stanovniku.

Uzmimo i jedan primjer s područja općine Trnje. Jedna od kompariranih zona nalazi se istočno od Savske ceste, s juga ograničena Savom, a druga zona nalazi se istočno od Mosta slobode, također ograničena Savom na jugu.

No području istočno od Mosta slobode živi pretežno stanovništvo (preko 60%) sa VKV, KV, PKV i NKV stupnjem kvalifikacije, a u drugom području pretežno stanovništvo (preko 50%) sa VSS, VŠS i SSS stručnom spremom.

U prvom području prosječna površina stanova godine 1971. bila je cca 40 m²; prosječan broj osoba po stanu 1,67; prosječan broj domaćinstava po jednom stanu 1,28; prosječan broj stanovnika po stanu 3,27; prosječan broj stanovnika pa sobi 1,96, te prosječna stambena površina po stanovniku 12,24 m².

U drugom području isti pokazatelji znatno su povoljniji: prosječna veličina (površina) stanova bila je 56,30 m², prosječan broj soba u stanu bio je 2,11; prosječan broj domaćinstava po stanu 1,12; prosječan broj stanovnika po stanu 3,17; prosječan broj stanovnika po jednoj sobi 1,50 te prosječna stambena površina po stanovniku 17,25 m².

Ova dva primjera, a takvi se odnosi dadu ustanoviti i u drugim područjima grada, ukazuju da su fenomeni socijalne segregacije i diferencijacije u prostoru grada promatrani kroz prizmu stupnja kvalificiranosti zaposlenog stanovništva mnogo ozbiljniji ukoliko ih povezujemo i s drugim pokazateljima, na primjer, onima o standardu stanovanja. Analize drugih pokazatelja (na primjer, dostupnost javnom prometu, stupnju opremljenosti i standarda stana, pravne sigurnosti, i sl.) vjerojatno bi pokazala da se razlike mogu ustanoviti i mimo tih obilježja te povezivati i s drugim oblicima utvrđene segregiranosti.

IV. Umjesto zaključka

Svi pokazatelji i zaključci do kojih smo došli imat će pravu vrijednost ukoliko problem socijalno-prostorne segregacije i diferencijacije stanovništva u gradu prihvatimo kao pojavu koja je prisutna u većini gradova u nas i u svijetu. Ukoliko ih prije verificiramo i utvrdimo, utoliko je moguće i akcije za promjenu nezadovoljavajućih odnosa lakše organizirati (na primjer, predlagati prioritete u rješavanju problema i s *obzirom* na negativne aspekte socijalne agregiranosti populacije), a osobito pošto smo utvrdili da je socijalna homogeniziranost (agregiranost samo jednoznačnih struktura stanovništva) povezana s određenim uvjetima (lošijim ili boljim) stanovanja i života.

Razlike koje danas postoje u stupnju urbane razvijenosti Zagreba mogu i moraju se prevladavati jedino postupnim *ujednačavanjem prostornih uvjeta* života. Disperzija gradskih investicija, usmjeravanje inicijativa na one dijelove grada (čitaj: stanovnike) koji do danas nemaju zadovoljene osnove egzistencijalne potrebe bio bi jedan od prvih koraka stvaranja temelja za ujednačavanje prostornih uvjeta stanovanja i života.

Ukoliko te akcije započnu uskoro i dalje će procesi diferencijacije i segregacije biti sve prisutniji, a jedini odgovor što će društvo i zajednica upućivati onima kojima je situacija zapravo najgora (na primjer stanovnicima tzv. divljih naselja, ili naselja koja »čekaju« društvenu intervenciju) bit će represivno uklanjanje malignih tkiva i njegovih stanovnika.

Na psihološkom planu nejednakost uvjeta života jednih i drugih stanovnika grada kod onih ugroženijih osjećaj deprimiranosti i ugroženosti te intenzivnu želju za »izjednačavanjem« u statusnom smislu s »pravim građanima« grada. Svjesna pomoć zajednice njima je najpotrebnija.

Ognjen Čaldarović

SOME INDICATORS OF SPACIAL SOCIAL DIFFERENTIATION AND SOCIAL SEGREGATION OF ZAGREB POPULATION IN 1971.

(Summary)

Analysing processes of social segregation and differentiation in the area of a town, dealing in that way with a problem present nowadays equally in bigger towns all over the world and in Yugoslavia, we have taken as a starting point the hypothesis that the socially better relationship is the one, in which the degree of »mixing« the individual structures of inhabitants on basis of different systems of distribution (e. g. on basis of the degree of schooling, degree of qualification) is being greater, and vice versa. By means of analysis, it has been established that in the area of Zagreb, social segregation and differentiation have been considerably present, with regard to the structuring of inhabitants with different degrees of schooling and qualification. Segregation is mostly resulting from an unequal presence of inhabitants with higher degree of schooling and higher degree of qualification, in the area of the town, meaning that the inhabitants of these categories have been aggregated, and have inhabited just some parts of the town. In all other parts, the presence of inhabitants of the mentioned category, has been just symbolic, and the presence of dyhomomic category (the least qualified and the least educated town-inhabitants) has been considerably greater.

As has been affirmed, the established segregation can be established by observing some other characteristics (e. g. standard of dwelling), and it may be connected with the segregation established in the way earlier mentioned, what makes the situation even more difficult.

The first step in attempting to solve the arising problems is to accept, consciously, the reality of the existing segregation in the town area, and the second one is valuable and conscious aiming of means and initiatives of a wider community, at systematic and progressive equalization of the living conditions for all town-inhabitants. We should start with those being in the badest and the most imperilled situation — the inhabitants with the existentialistic necessities still not satisfied.

Translated by *Biserka Cesarec*